

ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

1862 — 1892

Հայ մարտի եւ զրջի աշխատատեղերը իրարու հետեւէ կը բռնեն յախտնեութեան հասարակ։ Բնէնդիկնէն յետոյ Հրանտ Աստատուրիւն մաշտան զայցը հաստ։ Երկու քն ալ մարտի եւ զրջի աշխատատեղ, տարբեր ուղղութեամբ բայց նոյն սկզբունքով։ Երկու բն ալ զրական աշխատութիւններուն նկատաւորին է տրոպումը։ Նկատաւորութիւնը, կամ քառին այժմեան իմաստով բանասիրութիւնը։

Բանասիրութիւնը, ըստ ինքնան, չէր աշխատւելիւն մըն է, և ասոր համար է որ ջիւեր կը հրապարտուին սնկէ, 4. Պորտի նոր գրականութիւնը աւելի ձեւերու և ոճի գրականութիւն մը եղաւ, ինչ որ հետադարձական արայայաւումով, ըսելով թէ պրոպագանտներու և հետադարձութիւններու վրայ հիմնուած գրականութիւն մը, գրականութիւն ըսաք վարարեով մը կը գործածեն հոս, քրոյհնաւ քրականութեան արդիացած ըմբռնումը տարբեր է սովորականից. ըստերու ընտրութիւնը և զատուարումը, նոր և դրախէ պատկերներու ստեղծագործումը, երկինքնազ ծաղիկներու օրայով և շրջով թթաւացող ոճ մը, քերականական և տրամաբանական կանոններու ղէմ ձեւաւորումներ և շատումներ, գիբջաւալ ինչ որ նոր կամ մտաւորիկն կրնայ ըստի, — աստեղ և որ օղնէ մեր մէջ մշակուող հմտական զրականութիւնը, ըստ արժանի, ըստ քերականութեան:

Քէղդիկ եւ Շ. Առաստուր արգելադրէին, թուում-
նասիրող էին իրենց նիւթերը: Շրպանի, ուսումնա-
սիրել կը նշանակէ ժամանակ տալ: եւ եթէ կարելի
է՝ առաջարկում նիւթը ընելն իր բոլոր կողմերէն
եւ յետոյ մենք առնելը զրկել: այդ ճանապարհում
ու յետոյ մենք նիւթը զրգանքներու մասեր:

2. Առատուր շատ րան չէ արտադրում, բայց շատ րան ուսումնասիրում է տրուած պայմանները մէջ, Իրբն ուսուցիչ աշխարհաբարի, արժէքատր գործ մը տեսած է 4. Պոյսի մէջ, և այս գիծին զերայ պէտք է առաջին տեղը տալ իր բանաստեղծ և զրազէտ Տիկնոջ, որ տնական աշխատանքով, 4. Պոյսի Հայ աղջիկներուն ուսուցած է մարտը աշխարհաբարը, իրենց իսկ պատրաստած զատագիբերուն առաջնորդութեամբ, զրեթէ սերունդ մը կրթելով:

Հրանտ և Զապէլ Ասատուր վերջապէս իրենց հասունութեան տարողջ շրջանը նուիրեցին աշխարհաբարի մարդագործութեան և ուսուցման իրեն ուսուցիչ և իտի ուսանողիք պատրաստողներ :

Հ. Ասատուր, որ իր շուրջն ամբողջ մարդ մըն էր, իրրեւ հետեւանք իր քնախոտաւան խառնուածքին, ներկայանալի անձ մըն էր, ինչո՞ն եւ գեղարկերտ կազմածորով, ազնիւ ձեւերով, անուշ լիզուով, իր արտ ներկայախաղինն էր ճառագայթէր:

մագնիսում մը մեծաւանդ ուսուցչական աթոռի վրայ:

Վերադառնալով իր հարձրիներուն մէջ, քծտնդիր իրենց մշակած աշխարհարարի կանոններուն կիրառելովն մէջ, ժամկալ խօսքի եւ գրչի արտայայտութեան մէջ, Հ. Ասատուր, իրեն իրաւագէտ, չուղեց կամ իրքեալ բլլալ վատարան, դատական ազնեանքուն առջեւ: Յովնազատութիւնը իր մասնամիջին էր, եւ ամէն իրաւունք ու յարմարութիւն ունէր ճամբաւ մը շինելու իրեն դատավար, Կ. Պոլսի փաստաբանական կոմսարի մէջ, իր գրչի բարեկամ Դր. Չօրապի օգն, խոյց ան եղաւ հոնդորտու ունդրդով աշխատանքի մարդը իրեն քանաւոր իրեն հրապարակագիր, իրեն ուսուցիչ, իրեն իրաւագէտ-խորհրդակցան, եւ իր այս վերջին Ֆիզիկն մէջ արքեպիսկոպ իր հմտութիւնը, կոյտելովք մէծութիւնը կատարարութեան շրջանին կարեւոր պաշտօնէ:

Իրեն դիտող եւ ուսումնասիրող զրգւղտ՝ Հր-
բանտին հսկումներն շարափելու համար, իր զորնե-
րուն մէջ ամենէն յարմար ուսումնասիրութիւններ
են Է. Պոլսի Պատրիարքեան Պատմագիրքը,
որ իրենեանի ճշգրտացմական գնահատումին ալ
սորմանալուց՝ Այս պատմութիւնը ընդարձակ զորմ
մը չէ, եւ չէր ալ կրնար ըլլալ, Սուլթան Համիտեան
անողոր զրարներէն ստիպումներուն տակ, թայց
իրեն նիւթաբոյի պրոպաւաններու արդիւնք, աղաւթ
չորմ մըն է, Հայն ինքն հեղինակէն զարմնեաւած, որ
նկէ. Հիւանդանոցի Հնգարժանկ Օրացայցին ամէ-
նէն քանակաւն մար կազմող 1901ին:

Յետոյ Կուգայ իր ԴԵԴԱՏՈՒԵՐՆԵՐ, ուր պատ-
կերացուցած է զինքն հետաքրքրող և իր սիրած
հող ու զժմերն Է. Ասատուր հարազատօրէն ինքն
այ իր պատկերմանայ այս հատորիկին մէջ, իր ընտա-
րած զժմերնր ցուցանելու տառն է. Արիշ խօսքով,
Հրաւատ իր իսկ հողերնառնջինը իր ցորակն ալս
Դիմաւորներնր մէջէն: Այս տեսակովն ուշա-
քառաւ են Չօքրման և Սիւղիքի մասին ցրածները:

Ես շատ մտաճեմ գիտեմ Հրամանին գաղափարը
Զօհրապի ներքին արժեքի մասին: Ես Զօհրապն ալ
բառական լաւ ճանչցած եմ, — բայց մեր ճանչցած
Զօհրապին բաւն զիմացիմները տառերներու տակ
մնացած են Հրամանի գրին տակ:

Իր աշխատութեամբ միւս ուսումնասիրութիւնն է
Հայ Թատրոնի Պատմութիւնը:

Իր Խմաստաօրհանը Քառարանին վրայ շատ
կը խօսուի, բայց չեմ կարծեր որ այդ մարզին մէջ
խօսատալութիւն մը երեւան ընդէ:

Կ'արժէ որ Հրահանքն բոլոր գործերը հաւաքուին
 և հրատարակուին. ասիկա աշխատանք մըն է, զոր
 Հնորճայիօրէն կրնայ ընել և զլուխ հանել իր ար-
 կինը, Սիպիլ: (*)

(*) 2. Աստուրի միւս զորքերն են՝ Պասանեն-
Դերեցումներ (1878), Յ. Պարոնեանի կեն-
դրաբիւրը (անտիպ), Պաժ. Աշխարհաբար-
սեւեւագրութեան, Սաժ. Սրէշագիտութեան զանա-
ն Տիւղերուն վրայ ստույնասիրութիւն մը ֆուս-
տի ինտուդ, Դ հասար (անտիպ)։

Դժբախտ իրականութիւնը այն է որ հետզհետեւ կը պակսին սրբաշունտի, հնազանդութեան սիրահար գրազէտներ, մասայ ամառայութիւն մը տարածելով իրենց ետին։

Մեծ պտտեցողովն յառաջ, Թիւրքիոյ մէջ, Համիտեան շրջանին, արեւմտեան հայ գրականութիւնը եղաւ խորթ գոյնը, թեթեւ, ճառով բառեւոր գրականութիւն մը։ Տիրող եւ հալածող գրաքննութիւնը եթէ մէկ կողմէն չլաւացնէ հայ գրականութեան ծաղկող ու ազատ թռիչքը, Համիտեան շրջանին, միւս կողմէն սակայն (ինչպէս որ կատակախառն կ'ըսէինք) վերջ տուաւ աւան րամատեղծութիւններու։

Եւ հիմայ մեր սիրուն եւ ճկուն աշխարհարարը, որու մարտապաշտ մշակն էր Հ. Ասատուր, կ'աղփատի անգիտակ ու անզգայ մշակներու զրչին տակ, եւ նորքը չեն հասներ, կամ թէ չեն ուզեր հասնիլ ու հասուննալ։

Հիմայ շատ դիւրին է յօգուած գրել խաղութիւններով ու տափախութիւններով խճողում, շրեղ կողքերու ներքեւ եւ պոռոտ վերնագրերով ուսումնասիրութիւններ հրատարակել, իսկ իրքեւ քանատեղծութիւն, անհամ, անարուեստ սողեր յերթելով։ Եւ այսպէս ո՛չ միայն լեզուն է որ կը տուժէ, այլ նաեւ գրելու եւ լեզուի տալուստը։

Հ. Ասատուր այնչափ նախանձախնդիր էր լեզուի կանոններուն որ երկիւղածութեան հասուցած էր զայն։

Եթէ նախական է լեզուն, եթէ պայման է լեզունին կենդանի գեղեցկութիւնը, գեղեցիկ գրականութիւն մը արտադրելու համար, Հրամային գրականական երկիւղածութիւնը կ'արժէ որ նշանակութիւն մը ունենայ իրենց մայրենի լեզուն սիրողներուն գիտակցութեան մէջ։

Բ. Ե.

Ի ԶՈՒՐ ԽՈՐՏԱԿՈՒԱԾ ԿԵԱՆՔ ՍԸ

Բնիկ Կարենցի Դաւենիկ Տեկոսեան, ծն. 1907, որդի Յակոբի եւ Զապէի, հայկական արագրութեանց ընթացին կ'իյնայ Նիյր Իսրի Սերիլիասի որբանոցը։ Հայաստէր Մր. Պիչֆօրս, Նիյր Իսրի Պաղեսիկի Տեօրեան, 1922 Նոյեմ. 22ին Նագարքի որբանոցը կը փոխարկ ուշիմ Դաւենիկը, իսկ 1924 ին կ'որդեգրէ զայն եւ կը բերէ Երուսաղեմ Սեյր-ձօրձ դրպոցը, ուր սփռելի յառաջիմութիւն եւ ընդունակութիւն ցոյց կուտայ, այնպէս որ Մր. Պիչֆօրս Պերուրի Ամերիկեան Համալսարանը կը որդեկ զայն իր ծախսով 1927 ի աշնան։ Դաւենիկ ինչ ժամանակի մէջ ոչ միայն իրեն ուսանող սոցալական ճեղ կը բռնէ իր դասարանին մէջ, այլ նաեւ առաջնորդելու կարողութիւն մը կ'արձայայտէ իր ընկերներուն մէջ։

Յուլիս 4 ին, Տափ օղբերէն ներում, քանի

մը ընկերներով յորպու կ'երթայ Շան Կեսք (Նանք - Կլ - Քիւյ) Պերուրի մօտիկ, Դաւենիկ կիրք յորդը մըն էր. բայց սոսանց գիտելու թէ ճեղը այնքան խորունկ չէ, երբ քարծրէն գլխիկայր ջուր կը նետուի, խեղճ երեսասարդին գլուխը եւ ողնախելը կը վնասուին ծանծաղ ճեղի սաղկոյսին զարնելով. իր ընկերները Պերուր խիստանց կը փոխադրեն զինքը, բժիշկներ իրենց բոլոր գիտութիւնը եւ արուեստը կը գործածեն փրկելու համար յուսոյից ուսանողին կեանքը, բայց խոր. հեղինակ կ'անցնուայուծուի եւ անուշիկ քառապսակներու մէջ զարնանայի աշխարհին մը երեսին բերելով կը մահանայ Յուլիս 16, ԲՇ. Կեսքէն ետքը ժամը 3 ին։ Մր. Պիչֆօրս հետադարձ Երուսաղեմէն կանչուած էր Պերուր իր որդեգրին մօտ գտնուելու. կը հասնի հուն Յուլիս 8 ին. Դժբախտ երեսասարդը չի կորսնցներ իր մէքի պայծառութիւնը մինչեւ իր մահուան օրը։ Թաղուր մը կը կասարուի արայոյց կերպով, Հայց. եկեղեցւոյ կողմէն Յուլիս 17 ին, իր դրոշմակիցները կը կազմեն յորդաբառնութեան քափօրը։ Մր. Պիչֆօրս եւ Տօք. Բիկը դասականականներով կը դրուանեն փայլուն կարգաւորութիւններով օժտուած դժբախտ ուսանողը։ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր եւ Լուսարարագէտ Մեարայ Արքապոսին զատկցական հետադիւրեան ալ, ուղղուած Պիչֆօրսին, կը կարգադրին Դաւենիկի հողաբային վրայ։

Մր. Պիչֆօրս մահաւանան տեղեկագրով մը փաղտեղիկ երեսասարդին մահուան պարագաները հաղորդած է Ն. Ամեն. Արքապոսին։

Մր. Պիչֆօրս սա տղերով կը վերջանէ իր տեղեկագիրը — «Կը հաւաստեմ թէ Դաւենիկի կեանքին աղեղնութիւնը երկար աշեն պիտի ըզգան շատ, եւ եւ ինձի համար խնայեալ առանձնաշխարհում մը կը կեանք ու կը զայն օգնել իր դասարանութեան»։

Դաւենիկ կ'ուզէր անարագիտ ըլլալ, եւ ինչ ինչ գործեր կամ իր դրամ շահելու, որպէս զի ուրիշներէն կախում չունենայ այդու իր ուսանողութեան շրջանին։

Մր. Պիչֆօրս յոսոյց հայ որդի մը կեանքին խորհրդումը այսպէս ճիշդէն, եղերական պարագաներու մէջ։

Տեղից դաս մը կայ կեանքի այս փաղտեղ, եւ իզուր խորհրդումին մէջ՝ մեր բոլոր երեսանողներու եւ ինքնապատեալ երեսասարդներուն համար որ զգաս եւ զգոյշ ըլլան իրենց մարգարէներուն եւ մրցանակներուն մէջ։